

Doc.dr.sc. Rizvan Halilović

e-mail: halilovicrizvan@yahoo.com

[061 350 678](tel:061350678)

U SUSRET 13.JULU 2020. GODINE NA 142. GODIŠNJICU MEĐUNARODNOG PRIZNANJA REGIJE SANDŽAKA/ NOVOPAZARSKOG SANDŽAKA/ U ODLUKAMA BERLINSKOG KONGRESA 1878. GODINE.

(Članak posvećen 13.julu- Danu Međunarodnog priznanja SANDŽAKA i 142. godišnjici Berlinskog kongresa i posljedicama Odluka Berlinskog kongresa, po Sandžak, države i narode Balkana)

SAŽETAK

Ovaj naučno istraživački rad ima za cilj pokrenuti jednu veoma bitnu, a pomalo zaboravljenu političko-pravnu tematiku, koja se tiče kontinuiteta pravnog i međunarodnog priznanja Oblasti – regije Sandžak, odnosno Novopazarskog Sandžaka, a koje se desilo 13.jula 1878. godine na Berlinskom Kongresu. Kako god postoji kontinuitet međunarodnog teritorijalno pravnog priznanja, tako postoji i kontinuitet nepriznavanja i agresivnog komadanja Sandžaka. Veoma je potrebno u skorijoj budućnosti ponovo dokazivati nekim kvazi analitičarima i kvazi političarima, koji uporno negiraju postojanje „corpus separatum“ Sandžaka i potrebe za njegovom reafitmacijom u novim okolnostima eurointegracija Srbije i Crne Gore i definitivnog rješavanja statusa Sandžaka i položaja Bošnjaka kao autohtonog konstitutivnog naroda, odnosno ravnopravnog naroda sa ostalim narodima u Sandžaku, Srbiji i Crnoj Gori.

Ključne riječi: Berlinski kongres, položaj Bošnjaka, Sandžak, Demokratija, specijalni status Sandžaka, euroatlanske integracije, Zapadni Balkan.

U V O D

U ovom kratkom osvrtu na političko-pravne implikacije odluka Berlinskog kongresa na daljnji državnopravni razvoj i međunarodni položaj balkanskih naroda i etničkih zajednica, koji su vjekovima živjeli izmiješani u okvirima Osmanlijskog carstva. Posebno je bitno naglasiti da su na Balkanu uz podršku velikih sila Evrope i Rusije, međunarodno priznaje dobile Rumunija, Bugarska, Srbija, Crna Gora i Grka . U kasnijim historijskim tokovima nakon balkanskih ratova 1912.-13. i Drugog svjetskog rata 1941.-45. Međunarodno priznaje su dobile Albanija, Makedonija, Hrvatska i Slovenija, dok (Novopazarski)Sandžak iako međunarodno definisan na Berlinskom kongresu,nikad nije dobio konačno međunarodno priznanje niti svoj nezavisni status. Sandžak ni nakon II. Svetskog rata, iako je dao nemjerljiv doprinos pobjedi nad fašizmom i nacizmom, nije dobio svoj međunarodni status, već je ponovo rakomadan između Srbije i Crne Gore, kao i u toku Balkanskih ratova. Iz tih razloga 13.7. 2020. godine kada se

navršava se 142 godine Odluka vrlo značajnog Berlinskog kongresa, imamo obavezu podsjetiti na međunarodni uticaj i značaj za balkanske zemlje ovog prelomnog kongresa, na koji se naši susjedi pozivaju kad je u pitanju njihov međunarodni subjektivitet, a koji je ostavio značajnog traga i na današnje ponašanje međunarodne zajednice prema Bošnjacima kao autohtonom narodu Bosne i Hercegovine i Sandžaka, koji imaju bošnjačke iseljenike i dijasporu u mnogim zemljama svijeta, mnogobrojniju od Bošnjaka koji se uporno bore za svoja univerzalna prava na prostorima svoje domovine Bosne i Regije Sandžaka, na kojoj se razvijaju i integrišu kao autohtoni narod/nacija više od 1200 godina.

ODLUKE BERLINSKOG KONGRESA I NJIHOVE POSLJEDICE PO ZEMLJE BALKANA

U vanjskoj politici je Austrija još od velikog Bečkog rata 1683-1699., a potom Austro-Ugarska već od samog osnivanja 1868. godine, imala pretenzije na istoku – /DRANG NACH OSTEN/ vodeći ekspanzionističku politiku prodora prema Bliskom istoku preko Balkana na štetu Osmanlijskog carstva na evropskom dijelu. U toj politici dobiva snažnog saveznika u Njemačkoj sa kojom sklapa savez 1879. Velika istočna kriza otpočinje već nakon krimskog rata 1854. godine, kada osmanlijska vlast gubi mnoge teritorije i slabi centralna vlast nad balkanskim krajevima. Reforme koje otpočinje osmanlijska vlast neće biti dovoljno efikasne da spriječe snažan uticaj evropskih sila da budeći nacionalizam i pobunu radi njihovih dominirajućih ciljeva. Mnogi teoretiari upravo početak „velike istočne krize“ priprisuju ustanku u Vilajetu Bosni 1875. Godine nakon kojeg je došlo do sazivanja istanbulske konferencije koja je održana od 23.12.1876. do 20.1.1877. što je dovelo do rusko-turskog rata 1877-1878. godine. Nemirne godine u Bosni i Hercegovini, Sandžaku, Kosovu, Makedoniji, Bugarskoj, od 1875.-1878. godine, izazivaju apetite Srbije i Crne Gore, koje uz pomoć i podsticanja iz Rusije, zajedno sa Rusijom izazivaju rat protiv sve manje uticajne i ekonomski oslabljene Osmanlijskog carstva. Ovi događaji podstiču i ostale države Evrope da uz pomoć diplomatije, stave još jednom na dnevni red opstanak evropskog dijela Osmanlijskog carstva.¹ Tim ustancima i ratovima predhode tajni sporazumi Francuske, Rusije i Austrije o podjeli interesnih sfera na Balkanu.

Rusija je 1877. godine prihvatila da Austro-Ugarska u povoljnom momentu po njihove interese okupira Bosnu i Hercegovinu. Nakon toga Rusija objavljuje rat Turskoj 24.4.1877. godine. Rusija je uz podršku Rumunije i svih kršćanskih naroda sa Balkana pokrenula svoje trupe ka Dunavu i nakon što je svladala otpor turskih snaga na Dunavu, koje je predvodio osmanlijski komandant legendatni gazi Osman paša. Zbog murtatluka i velikih izdaja u redovima osmanlijske vojske Rusi su prešli Dunav i preko Bugarske nastavili operacije prema Istanbulu sve do 21.2.1878. godine, kada je Osmanlijsko carstvo moralo da prihvati ruske mirovne uslove i došlo je do Istanbulske (Sanstefanskog sporazuma) 3.3.1878. godine.

Iako su Srbi i Crnogrci očekivali mnogo više od Rusije, njeni interesi su bili presudni da popusti pred interesima Austro-Ugarske i Britanije. Nakon ruskog prodora na Balkan saziva se

---

¹ Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do kraja II. Svjetskog rata. Str. 208.

Berlinski kongres na kojem se udovoljava interesima Austro-ugarske i Velike Britanije. Berlinski kongres je skup izaslanika velikih evropskih sila Njemačke, Austro-Ugarske, Francuske, Velike Britanije, Italije, Rusije i Turske, koji je pod predsjedavanjem Otto von Bismarcka održan od 13.6. do 13.7. 1878. godine u Berlinu.

Kongres je sazvan radi revizije Sanstefanskog (Istanbulskog) mira potpisanog 3.3.1878. godine kojim je okončan Rusko-Turski rat. Prema tim od strane Rusije diktiranim pregovorima i uslovima koje su bili prinuđeni da potpišu Osmanlije, Turska bi izgubila velike teritorije na Balkanskom poluostrvu. Tim sporazumom bila je planirana velika Bugarska pod kontrolom Rusije, a koja bi uključivala najveće dijelove Makedonije, te dijelove srpskih interesnih teritorija do Niša, dijelove Albanije i dijelove Grčke istočno od Soluna. Viljet Bosna bi dobila značajnu autonomiju iako bi i dalje bila pod osmanskim suverenitetom. Ovim sporazumom je bilo predviđeno da Rumunija, Srbija i Crna Gora dobiju državnu nezavisnost.

Pošto Njemaka prividno nije imala direktne interese na Balkanu, Bismarck je mogao da pozove sve predstavnike najvećih sila Evrope na nove pregovore, dok su predstavnici malih zemalja mogli posredno da utiču na određene odluke koje je 13. Jula 1878. godine donio Berlinski mirnovi ugovor. Ugovor se sastojao i iz priznanja nezavisnosti Rumunije, Srbije, Crne Gore i Bugarske kao autonomne kneževine pod osmanlijskim suverenitetom. Teritorija Bugarske je u Rusko-Britanskom sporazumu 30.5.1878. godine, smanjena oko tri puta od one predviđene Sanstefanskim sporazumom. Od ostatka velike Bugarske stvorena je istočna Rumelija pod osmanlijskom upravom. Makedonija je takođe ostala pod osmanlijskom vlašću.

Kipar je pripao Velikoj britaniji, a Bosna i Hercegovina je data Austro-Ugarskoj da je okupira 1878. a potom i anektira 1908. godine, kada se u Turskoj od strane Evropskih sila podstiče Mladoturska revolucija, koja još više slabi osmanlijsku vlast i povećava ekonomsku zavisnost od Evropskih sila, a naročito od sve moćnije Njemačke.

Sandžak Smederevo (Knjaževina Srbija) je u drugoj polovini 19. vijeka vrlo mala i oslabljena brojnim ratovima u korist i za račun Ruskih interesa na Balkanu i na Mediteranu. Smederovski sandžak dobija određenu autonomiju u sklopu osmanlijskog carstva 1830. godine. Pod novim imenom Knjaževina Srbija je znatno proširena dobivši četiri okruga niški, pirotski, toplički i vranjski. Najvažnija su tri glavna pitanja koja je trebalo u ime Knjaževine Srbije riješiti a to su: priznanje njene državne nezavisnosti, teritorijalno proširenje i pitanje tributa Turskoj. Veliko zauzimanje Rusije riješilo je sva tri pitanja povoljno za Srbiju. Iako su apetiti pod ruskim uticajem bili još veći od ovih dobijenih, velike sile Evrope su Vilajet Bosnu i Novopazarski sandžak riješile da ostave Austro-Ugarskoj i Turskoj, kao bi međusobnim sporazumima riješile vojno-policijsku i političko-upravnu upravu na ovim teritorijama..

Potpisivanje Berlinskog sporazuma 13.7.1878. godine, odjeknulo je u Bosni i Hercegovini kao surova stvarnost i izazvalo ograđenje prema Sultanu. Bošnjaci su tada istakli da Sultan može predati Istanbul, a ne njihov vartan Bosnu. Bošnjaci Bosne i Sandžaka donose odluke da se organizuju i da se pripreme za odbranu od okupatora iz Austro-Ugarske. Uprkos svim željama

i velikim žrtvama koje su Bošnjaci podnijeli, Austro-Ugarska je nakon tromjesečnih borbi definitivno okupirala Viljet Bosnu 20.10.1878. godine. Nakon dužih pregovora Osmanlije i Austro-Ugarska se 21. aprila 1879. godine dogovaraju u Istanbulu, da okupacija Bosne i Sandžaka, „ne vrijeđa suverena prava sultana nad Bosnom i Hercegovinom. Konvencijom se garantuju slobode vjerosipovjesti stanovnicima okupirane zemlje.“ Bošnjacima se garantuju lična i imovinska sloboda i sigurnost, kao i pravo da održavaju duhovne veze sa šejhul-islamom u Istanbulu i da u prigodnim situacijama ističu Osmanlijsku zastavu kao i do tada, ali to ne traje dugo. Administrativna podjela i upravna vlast se preuzima onako kako je bilo u osmanlijsko doba. Sandžaci su postali okruzi, a Valija je postao Zemaljski poglavar. Okruzi su Sarajevski, Travnički, Tuzlanski, Mostarski, Banjalučki i Bihaćki. Dolaskom Mađara Benjamina Kalaja 1882. godine Austro-Ugarska pokušava uspostaviti balans, koji je Austrija uz pomoć Francuske i Rusije, već bila u mnogome narušila, između Bošnjaka Katolika, Pravoslavaca i Muslimana. Dezintegrativna politika i diplomatska mešetarenja su uveliko bili na štetu Bošnjačkog naroda još od 1697. godine, a još snažniji pritisci vršeni na katolike i pravoslavce sticanjem prava Austrije i Rusije da se neometano mogu miješati u unutrašnje stvari Osmanlijskog carstva, po pitanjima brige za katoličkim i pravoslavnim stanovništvom, nakon mira iz 1791. godine, jer je Austriji trebao otklon Srba i Hrvata od Ruskog uticaja i odvajanje južnoslovenskih plemena od Slavjano-bulgarskog jezičkog uticaja, a Rusiji su Srbi i Hrvati bili potrebni da uz njihove pobune protiv Osmanlijskog carstva svojim intervencijama izađu na Jadransko more.²

Odluke Berlinskog kongresa 1878. godine predstavljaju prekretnicu u novovjekovnoj historiji Vilajeta Bosne /i Hercegovine/, Sandžaka, Crne Gore, Srbije, Bugarske, Rumunije i drugih balkanskih regija. Nakon oknčanih ratova Rusije, Srbije, Crne Gore i drugih balkanski hrišćanskih zemalja protiv Osmanlijskog carstva 1875.-1878. godine, mnoge regije /sandžaci/ su dobile zvanično međunarodno priznanje i izmijenjen teritorijalni i držano-pravni status i položaj, završavajući takozvani „herojski period“ koji je trajao od Velikog bečkog rata 1683.-1699. god, skoro dva vijeka, do berlinskog kongresa 1878. godine.

Austro-Ugarska je željela da i vojnički osigura svoj položaj u Bosni i Sandžaku zaposjedajući i gradove u Novopazarskom sandžaku, koji je već bio u političko-upravnom smislu pripojen Vilajetu Kosovo. Osmanlije u nemogućnosti da spriječe okupaciju Bosne nastojali su dobiti priznanje okupatora kao privremenog poduhvata, uz neotuđivost Sultanovih suverenih prava nad okupiranim Vilejetom Bosna. Berlinski ugovor je članom 25. odredio „da Austro-Ugarska okupra i upravlja pokrajinama Bosnom i Hercegovinom“, uz naglasak da austrougarska vlada ne želi da primi na sebe upravu nad Novopazarskim sandžakom, koji se prostire između Knjaževine Srbije i Knjaževine Crne Goreu pravcu jugoisoka do iza Mitrovice,

---

² Zato se štampaju sve knjige i SRBSKI RJEČNIK od Vuka Karadžića besplatno u beču uz budno motrenje Jerneja Kopitara. Nakon toga 1850. godine podstiče se sporazum između hrvatskih i srpskih predstavnika sporazum o zajedničkom Srpsko-Hrvatskom jeziku, iako je i sam Vuk karadžić bivao proganjan od strane srpskih crkvenih i političkih vlasti za taj rečnik kao „svinjarski“ a ne srpski. Može se reći da se Ruska politika i diplomatska mešetarenja nisu mnogo promijenila ni danas, kad je u pitsnju Bosna .....

te će u njemu funkcionisati i dalje osmanlijska uprava.³ Da bi Austrijske vlasti osigurale novo političko stanje, slobodu i sigurnost puteva, zadržava za sebe na cijelom prostoru starog Vilejta Bosna pravo da uspostavlja svoje garnizone i drži u svojoj vlasti vojničke i trgovačke puteve. To je značilo da se djelimično preklapaju nadležnosti i suverena prava nad viljetom Bosna i Novopazarskim sandžakom izmneđu Austro-Ugarske i Osmanlijskog carstva (Svojevrnsni kondominijum). Beč je u pregovorima sa Istanbulom obećao da će izgraditi prugu i puteve od Sarajeva do Mitrovice i povezati putne prevce od Beča do Istanbula, preko Soluna, što je bio krajni cilj Austro-Ugarske na Balkanu, na prutu ka Bliskom istoku, još u predhodnim planovima osvajanja na Istok.⁴

Berlinskim ugovorom, 26. Članom od 13. Jula 1878. godine na Berlinskom kongresu i Osmanlijsko carstvo priznaje nezavisnost Crne Gore u novim granicama⁵ koje nisu priznale na Bečkom kongresu 1815. godine. Tek na Berlinskom kongresu Crna Gora je definitivno prestala biti „odmetnuti“ dio Osmanlijskog carstva. Odlukama na Berlinskom kongresu evropske sile su ovim balkanskim zemljama priznale pravo na međunarodni subjektivitet, što do tada, bez obzira na uvažavanje neformalnih državnih nezavisnosti od nekih velikih sila, one u suštini nisu bile. Međunarodno priznate države su dobile i određene političko-pravne obaveze prema zajednici država čiji su dio postale. Novopriznate države su stekle međunarodni subjektivitet koji im je pripadao, po tada važećim međunarodno-pravnim normama. U prvom redu dobile su pravo na diplomatsko saobraćanje, odnosno pravo primanja i slanja diplomatskih predstavnika- „ius legationis“, što je za sve države iz više razloga bilo od izuzetnog značaja. Pored stečenih prava bilo je nužno poštovanje zajednice država što se ogledalo kako u uvažavanju državnog subjektiviteta članica zajednice, tako i u poštovanju principa međunarodnog prava.

Zbog takvih pozicija i obaveze uvažavanja subjektiviteta drugih država, nacionalno-političku djelatnost u okruženju, odnosno „izvoz revolucije,“ ove države nisu mogle provoditi neobavezno kao prije 1878. godine, niti su mogle iznova potencirati pitnaje nepravdnosti granica. Odlukama Berlinskog kongresa priznato je pravo Crne Gore na teritorijalno proširenje za teritorije oko Bara, Nikšića, Podgorice, Spuž, Žabljak Crnojevića, Kolašin, Plav i Gusinje sa područjima koja im gravitiraju. (Čl. 28). Nakon ovih dobitaka Crna Gora se gotovo dvostruko proširila teritorijalno na 8.665km², u odnosu na predhodnih 4.400 km². Nije prošlo mnogo vremena situacija se značajno komplikuje zbog nezadovoljstva Bošnjackog i Albanskog stanovništva tim odlukama u vezi sa Plavom i Gusinjem. Nakon velikih vojnih i diplomatskih napora Osmanija, mještana i crngorskih vlasti 1880. godine dolazi do odstupanja, te Plav i Gusinje ostaju u sastavu Osmanskog carstva, a Crna Gora dobija Ulcinj.⁶ Nakon teritorijalnih kompenzacija koje su nakon Berlinsko kongresa izvršene,

---

³ Član 25. Berlinsko ugovora kojim je regulisan karakter i položaj Vilajeta Bosna i Novopazarskog Sandžaka, koje je već bio ranijim preustrojem pripojen Viljetu Kosovo.

⁴ Mustafa Imamović, Hitorsija Bošnjaka str. 356.

⁵ Nezavisnost Crne Gore definitivno priznaju Visoka porta i sve Viskoe strane Ugovornice koje još nisu priznale Crnu Goru...

⁶ Takozvani Kortijev projekat kojim je došlo do razgraničenja između Turske i Crne Gore

površina Knjaževine Crne Gore iznosila je 9.475. km². Tom prilikom je Crnoj Gori pripao i dio sandžaka Hercegovine sa Nikšićkim krajem, kolašinski kraj, Zeta sa Podgoricom, Spuški kraj, što je povećalo i broj stanovnika za oko 30.000 stanovnika.⁷

U jednom od prvih crnogorskih udžbenika – Zemljopis Knjaževine Crne Gore iz 1895. Godine navodi se da : „naša domovina Crna Gora ima svoje granice, koje je dijele od drugih srpskih krajina. Sa sjevera graniči rijekom Tarom, koja je razdvaja od Hercegovine: sa istoka Starom Srbijom: sa juga Albanijom, Jadranskim morem i Bokom Kotorskom, a sa zapada Hercegovinom, Bokom kotorskom i Jadranskim morem“ (str. 28.)⁸ Teritorijalno proširenje je Knjaževini Crno Gori donijelo velike ekonomije i privredne promjene koje su preporodile i snažno obogatile Crnu Goru. Velike promjene u državno-pravnom i političkom životu Crne Gore donijele su Odluke Berlinskog kongresa, jesu i u tome što su državljani Crne Gore postali Muslimani i Katolici koji su živjeli u novodobijenim oblastima.

Prava i slobode u novoj državi garantovana su članom 27. Berlinskog ugovora u kojem je navedena ravnopravnost, nepovredivost imovine, garantovanje građanskih, političkih, ekonomskih i vjerskih prava.⁹ Bošnjaka i Albanaca u novodobijenim oblastima najviše je bilo u Podgorici, Nikšiću, Baru i Ulcinju, dok je u drugim novodobijenim krajevima bilo daleko manji broj Bošnjaka, Albanaca i Hrvata. Procjene nekih autora su da je u Crnoj Gori u to vrijeme bilo više od 12.000 Muslimana (1880. godine).

Berlinski kongres je očigledno imao za cilj da politički i pravno uredi balkanski prostor u skladu sa strateškim interesima velikih evropskih sila, prvenstveno Velike Britanije, Italije, Francuske i Austro-Ugarske, koje su ponajviše brinule za budućnost Osmanlijskog carstva i proširenje moći i dominacije carske Rusije na Balkanu.

Na berlinskom kongresu su evropske sile željele postići nekoliko strateških stvari mimo Rusije. Željele su uspostaviti „harmonizaciju dominacije“ nad onim što je ostalo od osmanskog carstva, obezbijediti ravnotežu nemoći između balkanskih zemalja i uspostaviti apsolutnu kontrolu nad mogućim žarištima nastupajućih revolucija. O Balkanu očigledno odlučuju oni koji imaju strateške interese i koji naravno imaju politički kapacitet da te svoje interese zaštite, pa je i sam Berlinski kongres počeo zbog ovih interesa i ciljeva, da se revidira Sanstefanski mir, kojim je Rusija dobila isključivo pravo da uređuje političko-pravne odnose na Balkanskom prostoru. Nije se smjelo dopustiti Rusiji da u svoju korist rješava vjekovno Istočno pitanje, bez direktnog upliva dominantnih evropskih sila. Austro-Ugarska i Velika Britanija nisu smjele dopustiti izlazak Rusije na Sredozemlje i Bliski istok, po cijenu novog

---

⁷ Na osnovu djelimično provedenog popisa 1879. Godine

⁸ Prirodne i političke granice Crne Gore , Podgorica 1996.

⁹ Visoke ugovorne strane saglasne su u sljedećem: u Crnoj Gori razlike u vjeri i vjerskoj pripadnosti neće moći da bude smetnji da neko iz tog razloga bude isključen ili spriječen da uživa svoja građanska i politička prava, da ne bude primljen u javne službe, na položaje i da mu se ne ukazuju počasti ili da ne dbija razne zanate i zanimanja, ma u kojem mjestu to bilo. Sloboda i vršenje svih vjerskih obreda biće osigurani svim žiteljima Crne Gore, kao i strancima, i nikakve smetnje neće se moći praviti bilo hijerarhijskom uređenju raznih vjerskoj pripadnosti ili njihovim odnosima sa svojim duhovnim starješinama. Čl. 27. Š. Rastoder Muslimani i katolici u Crnoj Gori....

rata. Nemoć Rusije i Osmanlijskog carstva, da na Balkanu vuku svoje poteze bez znatnog upliva evropskih sila pokazalo se očiglednom. Za Srbiju i Crnu Goru, pa i druge Balkanske zemlje koje su sve svoje nade polagale u moć Rusije, to je bilo vrlo bolno saznanje i značajno za orijentaciju i okretanje ka zapadnim evropskim silama.

Okupacija Bosne i Hercegovine i posjedanje Novopazarskog Sandžaka od strane Austro-Ugarske znatno je doprinijela geostrateškom položaju Crne Gore i Srbije, kao i njihovo političko izolovanje. Austro-Ugarska je praktično bila prisutna na više od polovine granične linije Crne Gore – od Bara do Šćepan Polja i od Šćepa Polja do rijeke Tare, uz pravo kontrole na crnogorskom primorju koje je imala shodno članu 29. Berlinskog ugovora Austro-Ugarska je praktično napravila obruč oko Knježevine Crne Gore i stvorila uslove za dominacijom nad njenim političkim i ekonomskim životom. Cilj je bio spriječiti bilo kakve šanse carskoj Rusiji da može vršiti upliv i podsticanje Crne Gore i Srbije sa obala jadranskog mora, na daljnja teritorijalna djelovanja prema Albaniji, Sandžaku i Bosni. Crna Gora se usmjerava i dalje ka prostorima koje su u sastavu Osmanskog carstva; Pljevljima, Bijelom Polju, Beranama, Skadru, Peći, preusmjeravajući daljnje aspiracije na istočnu stranu nakon 1878. godine.

Hrvatski narod je stoljećima boravio u Habsburškoj monarhiji u kojoj stoljećima trpe represiju koja izaziva buđenje nezadovoljstva Hrvata. Svjesni potrebe promjena stanja u kojem žive Hrvati stoljećima, počinju bivati svjesni da se nemogu sami izboriti te da se moraju povezati sa ostalim južnoslovenskim narodima u Monarhiji. Iz toga se rađa ideja Južnoslovenstva koje će obilježiti drugu polovinu 19 i početak 20. vijeka Bošnjaka, Hrvata, Srba i Slovenaca pod Monarhijom. Nakon osamostaljenja Knjaževine Srbije i pod snažnom podrškom Rusije, južnoslovenski narodi se okupljaju oko Srbije kao Pijemonta Južnoslovenskog ujedinjenja. Sve do prvog svjetskog rata ideja jugoslovenstva je bila neostvariva. Zbog Jugoslovenstva Austro-Ugarska u Srbiji vidi najveću prijetnju svojoj politici, odnosno „Dnag nach Osten“ zato je nastojala nakon Berlinskog kongresa što snažnije vezeti Srbiju za sebe, kako bi je na taj način mogla kontrolisati i osigurati svoju dominaciju na Balkanu, ali i unutrašnju stabilnost Monarhije. Ubistvo kralja Aleksandra Obrenovića 1903. godine je preokrenula odnose Austro-Ugarske i Srbije i nisu se potom popravili sve do Prvog svjetskog rata. Iste snage koje su izvele atentat na Kralja Aleksandra Obrenovića, izvele su 1914. godine atentat na prestolonasljednika Franca Ferdinanda u Sarajevu.

Bošnjaci aktivno sudjeluju u Prvom svjetskom ratu na strani Austro-Ugarske, a na poziv Sultana, koji je ujedno doživljavan kao halifa za sve Musliane Svijeta. Poznati su rezultati veličanstvene hrabrosti Bošnjaka na Soškoj fronti i Galiciji, kao i straha neprijateljskih vojnika od Bošnjaka, o čemu svedoče mnoga mezarja i uspomene na hrabre Bošnjake. Bošnjački đurumlije (gonunlu) iz Sandžaka su se odzvale na Čanakkale, Galiciju i brojna ratišta na kojima su do zadnjeg branjene granice Osmanlijskog carstva, sve do potpisivanja sporazuma na ostrvu Mudros 30.10.1918. godine, odnosno do završetka Prvog svjetskog rata i ulaska okupatorske vojske Kraljevine Srbije u Bosnu 6.11.1918. godine.

Velike evropske sile odlučuju da se formira Kraljevina Srba Hrvata i Slovenaca 1918. godine, u koju Viljet Bosna, odnosno Bosna i Hercegovina ulazi u granicama koje su regulisane odlukama berlinskog kongresa, a bez Sandžaka, koji je već u Balkanskim ratovima 1912.-13. okupiran i podjeljen između Srbije i Crne Gore.

Drugi svjetski rat je ponovo razbuktao strasti i velikodržavne aspiracije naših susjeda i po prvi put se od strane nacista i fašista priznaje nezavisna država Hrvatska 10.4.1941. godine uz pravo da bez ikakvih odluka Bošnjaka i Srba iz Bosne i Hercegovine pristanku na ovaj poduhvat od strane NDH. NOP Jugoslavije i veliki odziv Bošnjačkog naroda u svim ofanzivama na prostoru Sandžaka i Bosne i Hercegovine, dali su za pravo barem privremeno da se Bošnjaci ponadaju da će napokon dobiti sva svoja prava kao autohtoni politički narod, što se nije desilo zahvaljujući velikodržavnim aspiracijama prema Bosni i Sandžaku i u redovima KPJ.

Na II. Zasjedanju AVNOJ-a prihvaćeno je uz mnoge intervencije i uz uvjerenje da će se Bošnjaci iako nepriznati kao narod pod bilo kojim imenom, nakon NOR-a, u socijalističkoj Jugoslaviji nakon izvjesnog vremenoma opredijeliti, samo im treba dati šansu¹⁰. Nova FNRJ je postala federativna država sa šest republika i dvije pokrajine: Slovenijom, Hrvatskom, Bosnom i Hercegovinom, Crnom Gorom, Srbijom, Makedonijom i u okvirima Srbije AP Vojvodinom i AP Kosovom. Sandžak je pod uticajem retrogradnih radikalskih političkih snaga u redovima CK KPJ ponovo pocijepan i podijeljen između Srbije i Crne Gore, a ZAVNO Sandžaka je likvidiran 29.3.1945. godine, što je prouzrokovalo ponovnu snažnu političku depresiju i dovelo Bošnjake Sandžaka u novo beznađe, koje ima i danas dalekosežne i duboke posljedice, po stanje duha, morala i nacionalnog identiteta Bošnjaka Sandžaka.

ZAKLJUČCI I PREPORUKE

Odnos evropskih sila prema Bošnjacima na Balkanu, kao i prema ostalim islamskim narodima; Turcima, Albancima, Torbešima, Gorancima, Pomacima, Čerkezima, Aškalijama i dr, je od 1684. godine, kada se osniva „Sveta alijansa“ vrlo je nepovoljan i nepravedan, jer su neke imperijalističke i šovinističke snage neprekidno imale u planu da „očiste“ Balkan od Muslimana/“Turaka“/, kao što su to učinile Španija, Portugalija, Italija i Francuska u 15. i 16. vijeku i kao što se to nagovještava u Evropskoj uniji u skoroj budućnosti.

Međunarodno priznanje uz snažnu podršku velikih sila dobili su 13.jula 1878. godine, sandžak Smederevo pod imenom Knjaževina Srbija i sandžak Karadag(Crna Gora) pod imenom Knjaževina Crna Gora, koje su se kasnije teritorijalno znatono proširile na račun Albanije, Bosne i Hercegovine i Novopazarskog Sandžaka. Novopazarski Sandžak, ili SANDŽAK, nikada nije dobio međunarodni subjektivitet i međunarodno priznanje, već je i dalje pod okupacijom od strane R. Srbije(Novi Pazar, Tutin, Sjenica, Nova Varoš, Priboj, Prijepolje) i R. Crne Gore(Pljevlja, Bijelo Polje, Petnjica, Berane, Rožaje, Plav, Gusinje).

---

¹⁰ Rodoljub Čolaković 1945. godine u svom govoru, podsjeća srpske i hrvatske komuniste, da ne vrše vrbovanja i pritiske na Bošnjake da se opredijele kao Hrvati ili kao Srbi, već da se Bošnjacima da vremena da se samo opredijele hoće li biti Hrvati ili Srbi.....

Potrebno je da prije svih Sandžaklije mnogo više posvete pažnju i ujedine sve snage na kontinuitet Međunarodnog priznanja Sandžaka 13.jula 1878. godine, kao i punu podršku usvojenim dokumentima 2019.godine, kojima se traži sveobuhvatno i konkretno rješavanje statusa Bošnjaka kao autohtonog naroda u Sandžaku, Crnoj Gori i Srbiji i specijalnog statusa prekogranične Regije Sandžaka.

Bilo bi nužno u interesu bržeg privrednog razvoja, trajnog mira i sigurnosti, kao i osiguranja temeljnih ljudskih prava i slobda svim stanovnicima Sandžaka, omogućiti Sandžaku specijalni status Prekogranične Euroregije, koja bi na taj način uz snažnu podršku EU, ublažila nepravedno uspostavljanje vještačke granice između stanovnika sandžačkih opština.

Sve države Balkana je nužno što prije prihvatiti u EU i NATO, uz puno međusobno priznanje i poštovanje suvereniteta i teritorijalnog integriteta svih država Balkana. Na taj način bi svi narodi Balkanskih zemalja koji su jednoj Balkanskoj državi većinski, a u susjednim državama manjinski narodi, postali faktor bržeg prevazilaženja međunacionalnih konflikata i otklanjanja animoziteta, predrasuda i netrplejivosti.

Granice balkanskih zemalja bi postale prohodne, a multikulturalnost i zajedništvo u različitostima bi ponovo postali normalna svakdnevnicu u svim državama i regijama Balkana, kao što je bilo vjekovima u Osmanlijskom komonveltu/1371.-1878/, prije uplitanja velikih evropskih sila i Odluka brlinskog kongresa 13.7.1878. godine.

Literatura:

- Mustafa Imamović, 1996., Historija Bošnjaka, Preporod, Sarajevo,
- Grupa autora, 1995. Bosna i Hercegovina, od najstarijih vremena do kraja II. Svjetskog rata, BKC, Sarajevo
- Dženana Čaušević, 2005. Pravno politički razvitak Bosne i Hercegovine, Magistrat, Sarajevo
-

P.S: Lejla hanuma, molim te, kao i uvijek do sada, pogledaj da možda nema nekih slovnih pogrešaka u tekstu. Nadam se da nije predug tekst i da može stati kompletan u idućem broju našeg DAMARA.

Doc.dr.sc. Rizvan Halilović

15.5.2020. god, Sarajevo.